

Svakodnevno hrvanje s hrvatskim jezikom

(Radoslav Katičić. 2013. *Hrvatski jezik*. Zagreb: Školska knjiga. 283 str.)

Radoslav Katičić, jedan od najistaknutijih hrvatskih jezikoslovaca i kulturologa, ugledni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Austrijske akademije znanosti, Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Norveške akademije znanosti, Europske akademije znanosti te Akademije dei Lincei u Rimu, objavio je 2013. godine knjigu *Hrvatski jezik*, prevrijedan doprinos hrvatskomu jezikoslovlju, ali i cjelokupnoj hrvatskoj kulturi. Djelo je to u kojem jasno definira hrvatski jezik i odvaja taj jezik od svega onoga što on nije, a kroz povijest mu se pokušava nametnuti. Autor se na zanimljiv i neuobičajen način pozabavio temom hrvatskoga jezika rezultatom čega su 283 stranice monografije. Malo je u hrvatskom jezikoslovlju stručnjaka koji s toliko kompetencije može govoriti o hrvatskom jeziku kao akademik Katičić.

Radoslav Katičić vrlo je plodan autor s nemalim opusom radova vrlo široka tematskoga raspona koji zadiru u mnoge humanističke discipline, od opće lingvistike, kroatistike, klasične filologije, indologije pa sve do slavenske mitologije. Zahvativši i široko i duboko, istraživao je starogrčku, bizantsku i indijsku književnojezičnu kulturu, lingvistiku izumrlih balkanskih jezika, jezičnu povijest istražujući kontinuitet hrvatske pismenosti i jezičnoga izraza, slavensku pretkršćansku vjersku kul-

туру, hrvatsku književnost te hrvatsku kulturu i kulturu uopće.

Važno mu je bilo, kako i sam navodi u predgovoru svoje knjige, kod pojedinca razviti povijesno utemeljenu kulturnu i jezičnu samosvijest i odvažiti se u „svakodnevnom hrvanju s hrvatskim jezikom i oko njega“ (str. 7), čemu knjiga, napisana ne samo za jezikoslovce, uvelike prinosi i navodi na razmišljanje. Navodi na razmišljanje o jeziku u kontekstu društvenih i kulturnih okolnosti određenoga prostora i vremenskoga presjeka. Dosta je knjiga i priručnika o hrvatskom jeziku napisano kroz povijest, ali rijetko koja je pisana ovakvim, katičićevskim stilom. Ona je jednostavno čitka. Knjiga nije upotpunjena standardnim citiranjem i dokumentiranjem svake navedene tvrdnje, već puno opuštenijim izlaganjem znanstveno utvrđenih i provjerenih činjenica koje imaju za cilj, kako piše profesor Katičić, uvesti čitatelja u razmišljanja, a ne u samu struku (str. 7).

Monografija, koja je posvećena akademiku Daliboru Brozoviću, uglednomu hrvatskomu jezikoslovcu, kroatistu i političaru, koji se više puta spominje („Uspomeni na Dalibora Brozovića“, posveta), sadrži dvanaest poglavlja. U uvodnom poglavlju autor objašnjava svoj pristup obradi zadane teme te jasno definira pojam *hrvatski jezik*. Na trenutke se stječe dojam da opravdava potrebu za pisanjem djela *Hrvatski je-*

zik ne bi li zauvijek ostalo zabilježeno „što jest, jest, a što nije, nije“ (str. 10). Želja je autorova pomoći čitatelju promatrati jedan te isti jezik u nekoliko različitih njegovih pojavnosti: u kontekstu prostora tu su mnogi mjesni govori, dijalekti i tri narječja, u kontekstu vremena jezik je to od srednjega vijeka do suvremenoga doba, zatim je tu razgovorni jezik, jezik književnosti te razvijeni i kodificirani jezik polifunkcionalne javne komunikacije koji se u znanosti naziva standardni jezik. Sve je to hrvatski jezik. Katičić upravo profesorski jednostavno i uvjerljivo objašnjava da je samo jedan hrvatski jezik koji je potrebno promatrati kao cjelinu sa svim njegovim sastavnicama. Pritom mu je jako stalo da to svi razumiju.

Drugo je poglavlje „Mjesni govori Hrvata“ svojevrsan nastavak prvoga poglavlja, a hrvatskomu se jeziku pristupa kao skupu svih mjesnih govora kojima govore Hrvati. Mjesne govore autor definira kao rezultat jezičnih mijena bez većih vanjskih utjecaja te ih, budući da su nastali spontano, naziva organskim idiomima. Mjesni su govori važni jer je jedino u mjesnom govoru sačuvan prajezik koji se u tom mjesnom govoru njeguje do današnjih dana, pa je prema tome svaki hrvatski mjesni govor ujedno i današnji oblik praslavenskoga jezika (naravno, oblik praslavenskoga jezika koji se razvio kod Hrvata, konkretno na području toga mjesnoga govora). Upravo u tom autor ističe važnost mjesnih govora. Bez proučavanja mjesnih govora ne može se proučavati ni postanak ni razvoj pojedinoga jezika.

Treće poglavlje započinje razlikovanjem pojmova nepismenosti (nemoguć-

nost služenja pisanom kulturom zbog neznanja) i bespismenosti (nesluženje pismom, vrijeme usmenih predaja). Hrvati su do kraja 8. i početka 9. stoljeća živjeli u bespismenoj kulturi, sve dok zemlja Hrvata pod vlašću kneževa nije postala kršćanska, dobila biskupiju u Ninu te više nije mogla bez pismenosti. Najraniji jezik kojim se Hrvati predstavljaju svijetu jest latinski. O počecima pismenosti autor piše u daljnjem tekstu uz ilustracije starih natpisa s imenima kneževa Trpimira i Branimira iz 9. stoljeća (36-37). Nezaobilazna je tema i „Metodijeva nauka“ kao druga pismena kultura na ovim prostorima, ali i ćirilica koju su još od 11. stoljeća hrvatski glagoljaši znali i upotrebljavali uz glagoljicu.

Slijedi nekoliko poglavlja o povijesti hrvatskoga književnoga jezika. Počecima hrvatskoga književnoga jezika autor je posvetio posebnu pozornost. Već su odavno svi književnojezičari povjesničari suglasni da se početak veže uz *Baščansku ploču*, kameni glagoljični zapis oko 1100. godine o kraljevu darovanju i o gradnji crkve svete Lucije u kojoj je natpis i postavljen u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku. Ovo je poglavlje ilustrirano slikom *Baščanske ploče* (str. 53). Pravni tekstovi iz 13. stoljeća, od kojih je najznačajniji *Vinodolski zakonik* pisan glagoljicom, pridonijeli su izgrađivanju hrvatskoga književnoga jezika na temeljima narodnoga jezika. Hrvatski je narodni jezik tako vrlo rano ušao u knjige.

Sljedeće se poglavlje bavi hrvatskim književnim jezikom u uznapredovalom srednjem vijeku. S kraja 12. stoljeća očuvani su prvi tekstovi na hrvatskom jeziku pisani ćirilicom. U ovom su po-

glavlju *Povaljska listine* iz 1250. godine, *Poveljski prag* iz 1184. godine i *Vinodolski zakon* iz 1288. godine (62–63). Hrvatski latinični tekstovi javljaju se u 14. stoljeću, a prvi su poznati *Šibenska molitva*, himna Gospi te *Red i zakon* o primanju sestara dominikanke u red. Tako već od 13. i 14. stoljeća hrvatski književni jezik obilježava polifunkcionalnost.

Šesnaesto je stoljeće prema autoru doba velikih prijeloma pa je tim prijelomima posvetio zasebno poglavlje. To je poglavlje podijelio na potpoglavlja od kojih je prvi na redu novi vijek i nasrtaj Osmanlija na Europu, što je svakako utjecalo i na mijenjanje jezične slike u našim krajevima zbog velikih migracija stanovništva. To su stoljeće snažno obilježile renesanse i reformacije te najava baroknoga razdoblja. Poglavlje završava autorovim ponovnim prisjećanjem i posvetom djela jezikoslovcu Daliboru Brozoviću koji je, kako se navodi, razvoj jezika u 16. stoljeću ispravno protumačio i uvrstio ga u cjeloviti tijek povijesti hrvatskoga jezika (str. 104).

Pod naslovom poglavlja „Novi početak“ krije se književni jezik barokne učenosti u 17. i početkom 18. stoljeća.. Razdoblje je to prve gramatike hrvatskoga književnoga jezika *Institutiones linguae Illyricae* Pažanina Bartola Kašića, tiskane u Rimu 1604. godine, nastale na temelju najboljih onodobnih latinskih gramatika. Razdoblje je to također hrvatsko-talijansko-latinskoga rječnika *Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se rječi slovinske latinski i dijački* Jakova Mikalje, ali i razdoblje procvata baroknoga pjesništva u Dubrovniku. I mnogi su isu-

sovc i franjevci u to vrijeme utjecali na razvoj književnoga jezika. Također, mnogi ovdje nespomenuti autori istaknuli su se u tom tiskom vrlo plodnom razdoblju. Tiskalo se i čitalo više nego ranije, što je označavalo zaista početak nekoga novoga doba.

U drugoj polovici 18. stoljeća pojavljuje se prosvjetiteljstvo s kritikom prilika i društvenih odnosa. Ojačana je izražajna moć, razvijena polivalentnost književnoga jezika te se taj književni jezik na neki način približava standardnom jeziku. Ovo i prethodno poglavlje nešto su duža i opsežnija podacima od ostalih, ali autor to smatra potrebnim kako bi se dobila cjelovita predodžba o hrvatskom književnom jeziku 17. i 18. stoljeća, razdoblju osobito važnom za početak standardizacije.

Sljedeće se poglavlje bavi utjecajem hrvatskoga narodnoga preporoda na hrvatski književni jezik. Narodni preporod započinje 1830. godine tiskom Gajeve *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja poleg mudrolubneh narodneh i prigospodarneh temelov i zrokov*. Čitav je niz autora u razdoblju narodnoga preporoda utjecao na standardizaciju hrvatskoga književnoga jezika. Janko Drašković piše svoju *Disertaciju iliti razgovor darovan gospodi poklisarom hrvatskim jezikom s prepoznatljivim štokavskim dijalektnim obilježjima*. Godine 1836. Ljudevit Gaj svoje *Novine* i *Danicu* počinje izdavati štokavskim književnim jezikom, što je zapravo simbolički označilo ujedinjenje svih Hrvata u jednom književnom jeziku. Gajevu je reformu stručno i kompetentno predvodio Vjekoslav Babukić, autor gramatike *Osnova slovnice slavjanske narječja*

ilirskoga. Vrijeme je to borbe filoloških škola, borbe za standardizaciju koja će se odvijati sve do kraja 19. stoljeća.

U sljedećem poglavlju autor čitatelja „suočava s novim srpskim jezičnim standardom“. Taj je srpski jezični standard usko vezan uz ime Vuka Stefanovića Karadžića i Jerneja Kopitara. U Hrvatskoj se razvila struja hrvatskih vukovaca, mladogramatičarskih pozitivista, koja je također vrlo uspješno sudjelovala u borbi filoloških škola.

Malim, ali brzim zaveslajima došao je tako autor do poglavlja „Pune standardnosti na uzburkanoj plovidbi“. Pred kraj 19. stoljeća hrvatski je jezik dobio jasno određenu normu, postigao primjerenu stabilnost te dobio čvrst okvir kao medij sporazumijevanja i izražavanja hrvatskoga društva. Hrvatski je jezik postao standardni jezik spreman za usavršavanje i nadograđivanje.

Autor djelo završava poglavljem „Hrvatski jezik“ donoseći svoja razmišljanja o hrvatskom jeziku kao cjelini slojeva koji utječu jedni na druge, te o svakom pojedinom sloju koji određuje hrvatski jezik kao cjelinu i bez kojega hrvatski jezik ne bi bio ono što jest. Također naglašava važnost razvijanja svijesti kao i važnost njegovanja toga teško stečenoga standardnoga jezika. U više navrata naglašava i činjenice koje je detaljno razradio u prethodnim poglavljima knjige.

Knjiga je zanimljivo koncipirana, na početku se daje svojevrsan pregled osnovnih pojmova nužnih za razumijevanje problematike, zatim se od početaka pismenosti do konačne standardizacije opisuje razvoj hrvatskoga jezika u cjelini, a završava svojevrsnom sintezom napisanoga. Premda su iznesene

činjenice mnogima već poznate, one su opisane i povezane na nov način tako da na kraju slika toga vrlo složenoga hrvatskojezičnoga razvoja odjednom postaje potpunija, jasnija, pa i jednostavnija i razumljivija. Tomu pridonosi i manje strogi znanstveni stil, primjere anegdote iz vlastitoga života koje autor vješto uklapa u tekst kao ona o „domaćem došljaku“ iz Gornje Drenove kod Svetoga Ivana Zeline (str. 17), ili ona o prvom školskom satu kod učitelja Franje Filipovića (str. 222). Iako, kao što je već rečeno, djelo ponekad odstupa od znanstvenoga stila, autor na kraju knjige donosi izbor iz bibliografije na koju kroz tekst katkad izravno, katkad neizravno, upućuje čitatelja. No, ne samo bibliografija, nego i sinteza koju je samo Katičić kadar učiniti, ovu knjigu čini znanstvenom.

Interdisciplinarni pristup jezikoslovnoj temi u ovoj knjizi dodaje imenu profesora Katičića, uz mnoštvo hvalevrijednih epiteta, i epitet kroatologa, vrhunskoga poznavatelja hrvatske kulture i uz to utemeljitelja kroatologije kao znanosti, koji je još jednim djelom potvrdio status jednoga od najistaknutijih znanstvenika u zemlji i svijetu s područja humanističkih znanosti. Budući da je knjiga pisana s velikom ljubavlju prema hrvatskoj zemlji, jeziku i kulturi, zaista za svakoga obrazovanoga pojedinca kojemu je stalo do hrvatskoga jezika, i mi joj poput autora želimo sretan put u čitalačke ruke.

Lidija Bogović